

*Institut Archeologii i Etnologii
Uniwersytet Gdański
ul. Bielańska 5, 80–851 Gdańsk
sekunda@ug.edu.pl, davidborowka@gmail.com*

Nicholas Sekunda, Dawid Borowka

FORTYFIKACJE NA PÓŁWYSPIE KASTRO, ANTYKITHIRA – „WIELKA WIEŻA WSCHODNIA”

Zarys treści. W artykule przedstawiono wyniki badań nad starożytnymi fortyfikacjami znajdującymi się na akropolu greckiej wyspy Antykithira. Szczególną uwagę zwrócono na najlepiej zachowaną strukturę architektoniczną – tzw. Wielką Wieżę Wschodnią.

Słowa kluczowe: Antykithera, Aigilia, antyczne fortyfikacje.

WSTĘP

Antyczne fortyfikacje znajdujące się na wyspie Antykithira przez wiele lat nie były tematem szerszych badań naukowych. W ostatnim czasie, wraz z inicjatywą Arisa Tsaravopoulou, Sekretarza Rumuńskiego Instytutu Archeologii w Atenach (byłego pracownika greckiego Ministerstwa Kultury), próby dokumentacji pozostałości architektonicznych zostały podjęte przez szereg zagranicznych zespołów naukowych (Brillowski i in. 2013). Poniższy artykuł przedstawia wyniki prac zespołu z Uniwersytetu Gdańskiego podczas sezonu wykopaliskowego w 2018 roku.

Antykithira (gr. Ἀντικύθηρα) to mała wyspa o powierzchni około 15 km², leżąca pomiędzy Kretą a wyspą Kithira i półwyspem Peloponez. Obecnie jedyną większą osadą na wyspie jest Potamos; miejscowość posiada połączenie promowe z Atenami. W czasach starożytnych wyspa oraz jej główny teren osadniczy (usytuowany na ruinach współczesnego Kastrowo) nosiła nazwę Aigilia (gr. Αἰγιλία) (Shipley 1997, s. 267–268). W drugiej połowie IV wieku p.n.e oraz w okresie hellenistycznym została zasiedlona przez mieszkańców sąsiedniego, kreteńskiego miasta-państwa Falasarny. Obecnie przypuszcza się, że fortyfikacje miasta zostały wzniesione w tym samym czasie, co w Falasarnie. Ich budowa

rozpoczęła się wraz z uzyskaniem wsparcia finansowego od Persów, po bitwie pod Issos w 333 roku p.n.e., jako jeden z elementów systemu obronnego skierowanego przeciwko Aleksandrowi Wielkiemu (Sekunda 2004–2009; Sekunda, Hadjidaki 2018). Archeologiczne badania wykopaliskowe na Antykiterze są prowadzone pod kierunkiem Arisa Tsaravopoulosa z Rumuńskiego Instytutu Archeologicznego w Atenach (Tsaravopoulos 2012).

Półwysyp Kastro znajduje się w środkowej części północnego wybrzeża Antykithiry. Od północy, północnego zachodu do południa, południowego wschodu ciągnie się skalisty grzbiet, złożony z szarego, wapiennego kamienia metamorficznego tworzącego lokalne podłoże skalne. Grzbiet ten określa wygląd półwyspu, na który składają się strome zbocza, po jego wschodniej i zachodniej stronie; tworzą one „akropol” stanowiska. Po wschodniej stronie znajdują się pozostałości fortyfikacji, rozciągających się na północ, wschód i południe. W miejscu, w którym zbocze stromo opada i tworzy stopień znajduje się struktura architektoniczna – tzw. Wielka Wschodnia Wieża¹.

Wieżę zbudowano w najwyższym punkcie „akropolu” wyspy. Jej fundamenty powstały w twardym metamorficznym kamieniu o szarej barwie. Z tego surowca wykonana została również większość bloków tworzących wieżę. Do wypełnienia przestrzeni ścian wykorzystano bloki żółtawego kalcytu, który pozyskiwano ze zbocza opadającego poniżej „akropolu”. W artykule, do określania bloków używać będziemy sformułowań: szary, metamorficzny oraz żółtawy, kalcytowy. Zabieg taki ułatwi czytelnikowi odbiór pracy.

Całkowita długość Wielkiej Wschodniej Wieży od narożnika południowo-wschodniego do południowo-zachodniego wynosi 17,08 m. Pomimo sporych zniszczeń wynikających z procesu wietrzenia, położenie oraz orientacja budowli wskazują na przynależność do pierwotnych fortyfikacji z badanego stanowiska, datowanych na 333 rok p.n.e. Wśród fragmentów naczyń odnalezionych w okolicach wieży znajdowały się egzemplarze wykonane z surowca pomarańczowo-różowatej barwy, z czarną połyskującą powierzchnią. Ze względu na brak określonych związków z wieżą, nie zostały zinwentaryzowane. Udokumentowano natomiast fragmenty naczyń, pochodzące z wypełniska wieży oraz te, które zostały z niego wymyte (ryc. 2).

KURTYNA FORTYFIKACJI

Ściana kurtyny fortyfikacji rozciąga się na północ od Wschodniej Bramy Akropolu (Poterny) (ryc. 3). Jej linia zachowała się jedynie w miejscu, w któ-

¹ Porozumiewający się po angielsku archeolodzy pracujący na stanowisku zwykle używają nazwy ‘Great Eastern Tower’. Wieża została zbadana i udokumentowana fotograficznie i rysunkowo w sierpniu 2018 roku. Osobami odpowiedzialnymi za pracę przy strukturze byli Nicholas Sekunda i Dawid Borowka. Dokumentację wykonano korzystając z pomocy ze strony Myrto Loukopoulou, Meliny Gournelou, Mariny Protonotariou and Judyty Zawalskiej.

Ryc. 1. Wielka Wieża Wschodnia. Widok od strony wschodniej, spojrzenie na osobę rysującą plan północno-wschodniego narożnika (Marina Protonotariou) oddaje skalę budowli (fot. D. Borowka)

Fig. 1. The Great Eastern Tower. View from the east (downhill), the figure drawing the plan of the North Eastern Corner (Marina Protonotariou) gives an idea of the scale (photo by D. Borowka)

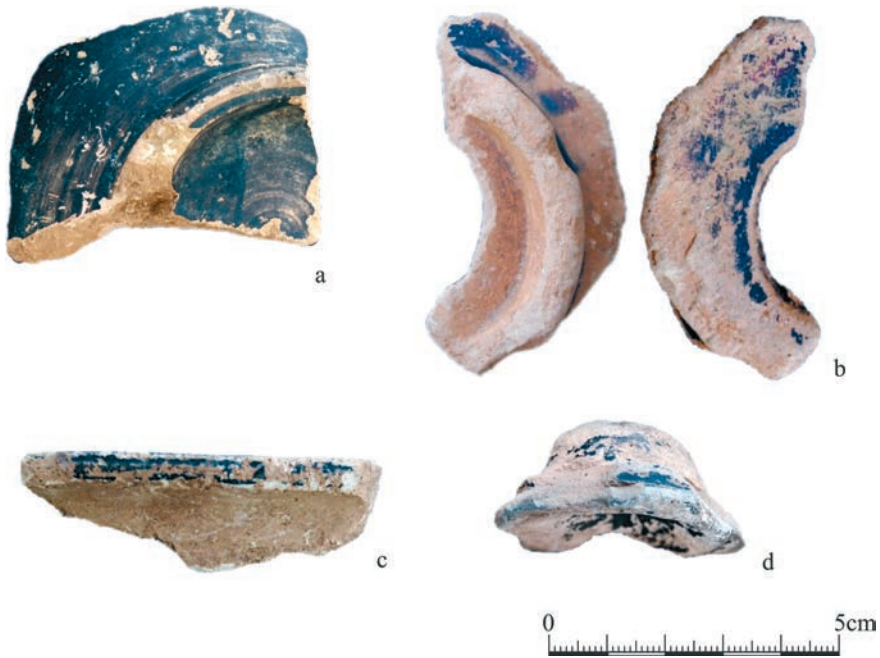
rym unosi się podłoże skalne i składa się z zaledwie kilku bloków. Jeden z nich zalegał 14,20 m od bramy i 14,80 m od Wieży; jego wymiary wynosiły $0,77 \times 0,52 \times 0,28$ m (ryc. 3). Poniżej tego pojedynczego bloku, na długości 4,05 m ciągnął się rząd innych.

POŁUDNIOWA ŚCIANA

Najwyższy zachowany rząd bloków, który tworzył południową ścianę Wielkiej Wschodniej Wieży uległ widocznej erozji (ryc. 4). Składały się na niego cztery bloki, nie można stwierdzić czy znajdowały się *in situ*. Widok z góry wskazywać może na to, że wbudowane były w ścianę oporową o grubości 1,38 m. Poniżej znajdowały się dwa rzędy bloków, z których wyższy miał 0,32 m wysokości, niższy 0,28 m. Znajdowały się one *in situ* i zostały wkomponowane w naturalny kształt podłoża skalnego.

Poniżej tych bloków, w miejscu, w którym podłoże skalne opada pod kątem ostrym, zalegały kolejne dwa masywne bloki. Pierwszy w górnej powierzchni miał wycięty stopień. Przestrzeń pomiędzy nim a podłożem skalnym wypełniały trzy mniejsze żółtawe, kalcytowe bloki. Drugi blok, znajdujący się po prawej stronie, wyznaczał narożnik wieży.

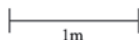
Kolejny ułożony poniżej rząd bloków składał się z dwóch elementów o grubości około 0,45 m; jeden miał prostokątny kształt, drugi trapezoidalny. Przestrzeń pomiędzy podłożem skalnym a szarymi, metamorficznymi blokami została wypełniona przez żółtawy, kalcytowy blok. W rzędzie umieszczony był jeszcze trzeci blok, obecnie niezachowany, uległ bowiem erozji.

Ryc. 2. Fragmenty naczyń ceramicznych: a – mała miska, na wewnętrznej powierzchni grubo nałożony czarny połysk, na zewnętrznej powierzchni równo położona i smukła aplikacja; b – fragment naczynia, czarny połysk nierównomiernie nałożony; c – fragment otwartej miski, wylew oraz zewnętrzna powierzchnia nierówno pokryte czarną, połyskującą aplikacją, na zewnętrznej, lewej stronie nie umieszczono dekoracji; d – fragment nóżki kantarosa, połysk na wewnętrznej powierzchni posiada brązowy odcień, co może wskazywać na późniejszą datę powstania naczynia (fot. K. Niedziółka)

Fig. 2. Ceramic remains: a – a small bowl, the black gloss on the inside is thick, but the application on the outside is even and streaky; b – fragment of a fish-plate, the black gloss is again uneven and streaky; c – fragment of open bowl, lip and outside covered with uneven and streaky black gloss, outside left part undecorated; d – fragment of the foot of a kantharos, on the inside the gloss is tending towards brown, so a later date for this object would be possible (photo by K. Niedziółka)

W najniższym rzędzie znajdował się jeden gruby blok o wysokości 0,2 m i długości 1,4 m. Na jego lewej stronie widoczne były ślady obróbki w postaci zaokrąglenia krawędzi. Łączyły go z podłożem skalnym dwa kalcytowe, żółtawe bloki. Poniżej opisywanego bloku znajdowały się dwa inne, wystające 0,4 m od powierzchni ściany, stanowiące fundament struktury. Taka technika wykonania miała zapewnić solidną podporę dla wyższych części ściany. Pod dwoma blokami fundamentowymi zalegało podłoże skalne.

Ryc. 3. Mur kurtynowy łączący się z Wielką Wieżą Wschodnią. Widoczny wolno stojący blok oraz rząd pięciu innych bloków ciągnących się pod nim (fot. K. Niedziółka, rys. J. Zawalska)

Fig. 3. The curtain wall as it approaches the Great Eastern Tower. The one clearly upstanding block and the five blocks of the course running underneath (photo by K. Niedziółka, drawn by J. Zawalska)

POŁUDNIOWO-WSCHODNI NAROŻNIK (ŚCIANA WSCHODNIA)

W południowo-wschodnim narożniku wieży zachowały się trzy rzędy bloków; położony najniżej liczył 0,76 m długości, środkowy 0,49 m, najwyższy 0,49 m. Najniższy rząd rozwidła się na dwa kolejne mierzące 0,38 m wysokości bloki. Poniżej znajdował się rząd fundamentowy, wystający 0,35 m poza linię ściany wykonanej w zdecydowanej większości z szarych, metamorficznych bloków. W miejscach, w których występowały nierówności, uzupełniono je żółtymi, kalcytowymi blokami.

Opisane powyżej cztery rzędy bloków ciągnęły się aż na północny koniec południowo-wschodniego narożnika, ich liczba zmniejszyła się do trzech. Najniżej położony miał 0,5 m szerokości, środkowy 0,53 m, najwyżej położony 0,6 m. Ze względu na naturalny spad w podłożu skalnym, rząd fundamentowy rozwidła się na pięć mniejszych rzędów. Zmiana ta była zaznaczona przez cięcia w masywnym bloku konstrukcyjnym. Nowy rząd fundamentowy od tego miejsca miał linię czterech bloków, które ciągnęły się w kierunku północnym. Do tego miejsca bloki fundacyjne ściany były częściowo zakopane w ziemi. Dalej na północ znajdowały się dwa bloki, których powierzchnia była całkowicie odkryta.

Opisane powyżej nierówności w konstrukcji rzędów bloków wynikały prawdopodobnie z obecności dwóch grup murarzy pracujących przy budowie wieży. Podobne wykonanie ścian możemy zaobserwować w tzw. Północnych Fortyfikacjach znajdujących się w Falasarnie na Krecie (Sekunda 2004–2009;

Ryc. 4. Wielka Wieża Wschodnia. Ściana południowa: a – widok z góry; b, c – widok lica południowego. Dwa równoległe rzędy szarych, metamorficznych kamieni ciągną się wzdłuż krawędzi podłoża skalnego, zewnętrzna powierzchnia drugiego rzędu (po lewej stronie) znajduje się około 1,38 m od zewnętrznej krawędzi (fot. D. Borowka, rys. M. Loukopoulou)

Fig. 4. The Great Eastern Tower. Southern wall: a – view from the top; b, c – view of the Southern Face. Two parallel rows of grey metamorphic rock follow the edge of the feature, the outer face of second row (shown on the left of the picture) is placed around 1.38 m from the external edge (photo by D. Borowka, drawn by M. Loukopoulou)

Sekunda, Hadjidaki 2018). Warto zaznaczyć, że z samej Antykithery nie posiadamy kolejnych takich przykładów. Nierówności w konstrukcji rzędów mógł spowodować brak odpowiedniej współpracy pomiędzy poszczególnymi grupami murarzy oraz szybkiego tempa, w którym wznoszono wieżę.

WYPEŁNISKO WIEŻY

Wewnętrzne wypełnienie wieży było najbardziej widoczne w południowo-wschodnim narożniku (ryc. 5: a–c). W miejscu tym bloki miały grubość 0,6–0,7 m. Znajdujące się za nimi wypełnienie składało się z gruzu i ziemi. Gruz tworzyły większe i mniejsze otoczaki szarego, metamorficznego kamienia; większe miały długość około 0,8 m, mniejsze około 0,3 m. Część z nich prawdopodobnie była odłupanymi kawałkami bloków tworzących ściany wieży.

Ryc. 5. Wielka Wieża Wschodnia. Narożnik południowo-wschodni: a – widok ogólny; b – wypełnienie wieży widoczne w środkowej (zawalonej) sekcji południowej; c – rzut (fot. D. Borowka, rys. M. Protonotariou)

Fig. 5. The Great Eastern Tower. The south-eastern corner: a – a general view; b – the internal fill as seen in the collapsed middle section of the southern face of the feature; c – general plan (photo by D. Borowka, drawn by M. Protonotariou)

Na wypełnienie składały się również liczne fragmenty naczyń zasobowych o czerwono-brązowej barwie, służących do przenoszenia wody, które znalazły się w wypełnieniu przypadkowo, prawdopodobnie w wyniku rozbicia naczyń przez robotników wykonujących wieżę. Jeden z fragmentów określono jako nóżkę amfory, (służącej pierwotnie to transportu wina (ryc. 6: a). Jak wyżej wspomniano, została ona prawdopodobnie wykorzystana do transportu wody. Podobny egzemplarz został odnaleziony w 2018 roku na polu, przy nowożytnych budynkach (ryc. 6: b). Tego typu amfory były prawdopodobnie produkowane w Falasarnie w drugiej połowie IV wieku p.n.e. (Frost, Hadjidaki 1990).

ŚRODKOWA SEKCJA WSCHODNIEJ ŚCIANY

Południowo-wschodni oraz północno-wschodni narożnik wieży znajdowały się przy podłożu skalnym. W skale około 2/3 długości całej południowej ściany zajmowała szczelina. Jej istnienie wymusiło na pracujących przy wznoszeniu

Ryc. 6. Nóżki amfor: a – z wypełniska ściany Wielkiej Wieży Wschodniej; b – z terenu nowożytnych budynków w rejonie Kastro (fot. K. Niedziółka)

Fig. 6. Foots of amphoras: a – from the fill of the Great Eastern Tower; b – recovered from the area of modern housing in the area of Kastro (photo by K. Niedziółka)

wieży zastosowanie dodatkowej ilości wypełniska. Środkowa sekcja południowej ściany obecnie nie istnieje (ryc. 1), uległa zniszczeniu, które najlepiej wytłumaczyć przytaczając słowa Fredericka E. Wintera *in extenso*: „Ponieważ średnia grubość licówki w mniejszych wieżach wynosi 50–75 cm, ich ściany często upadały pod wpływem nacisku wypełnienia; co nie stanowiło poważnego zagrożenia, dopóki górne części wieży były w dobrym stanie. Wypełnienie mogło się ustabilizować, ale potem pozostawało mniej lub bardziej statyczne. W razie upadku dachu objętość i ciężar wypełnienia wzrosłyby z powody wilgoci spływającej z góry. Jeśli wilgoć ta znalazłaby ujście do ziemi poniżej fundamentów, bądź przez pęknięcia w gruzach lub słabo połączonych murach, dolna część wieży pozostałaby nienaruszona. Tam, gdzie cała budowla spoczywała na podłożu skalnym i skonstruowano ją z dobrze spasowanych bloków, woda nie znajdowała ujścia; a tym samym połączony nacisk wilgoci i wypełnienia powodował ostateczne zawalenie parteru w kierunku zewnętrznym, co w konsekwencji doprowadziło do destrukcji pozostałości z górnych kondygnacji”² (Winter 1971, s. 172).

W okolicach wieży odnaleziono wiele fragmentów dachówek, prawdopodobnie typu korynckiego, które wskazują, że wieża miała dach (ryc. 7). Skłon poniżej środkowej sekcji ściany południowej pokrywała ziemia z wypełniska ścian wieży. Bloki, z której wykonana była sekcja stoczyły się w dół zbocza i zostały wykorzystane w czasach nowożytnych do budowy tarasu.

Za ostatnim blokiem południowo-wschodniego narożnika wieży znajdował się rząd pięciu masywnych, prostoliniowych bloków, odwróconych powierzchnią

² Tłumaczenie tekstu Dawid Borowka.

Ryc. 7. Fragmenty dachówek z okolic Wielkiej Wieży Wschodniej (fot. K. Niedziółka)

Fig. 7. Remains of the tiles from the Great Eastern Tower surroundings (photo by K. Niedziółka)

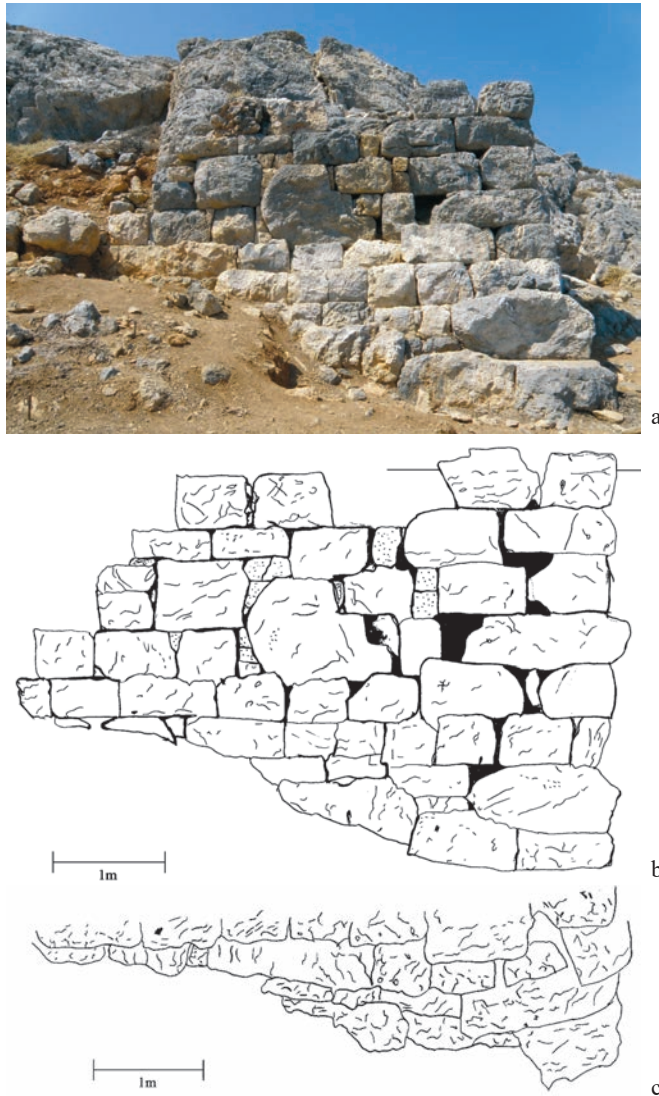
przednią do dołu. Być może przebieg ich linii jest taki jak pierwotnie w wieży. Same bloki uległy przemieszczeniu, opadając na zewnątrz pierwotnej linii ściany. Początek północno-wschodniego narożnika leży w linii z przebiegiem szczeliny w podłożu skalnym.

PÓŁNOCNO-ZACHODNI NAROŻNIK

Fundament północno-wschodniego narożnika (ryc. 8) wystawał około 0,4 m poza pierwszy rząd dolny i miał karbowanie (był wyższy w zewnętrznej części). Pod tym fundamentem znajdował się dwa kolejne rzędy bloków, wyryte w podłożu skalnym.

Oprócz opisanych powyżej rzędów bloków zachowało się pięć kolejnych. Tak dobry stan tej sekcji wieży jest wynikiem ułożenia bloków przy naturalnym biegu podłoża skalnego, tworzyły one więc swego rodzaju okładzinę podłoża. Najniższy położony rząd wystawał około 0,15 m przed wyższym. Ponad najniższym rzędem, mur posiada raczej, pionowy zarys. Jest to jednak niemożliwe do jednoznacznego ustalenia ze względu na erozję bloków.

Linia ściany przebiegała od północno-wschodniego narożnika na południe. Wspomnianych pięć rzędów bloków mierzyło od 0,42–0,48 m wysokości. W środku narożnika umieszczono jeden blok o nieregularnym, poligonalnym kształcie (długość 1,34 m, szerokość 0,9 m). Rozciągał się on na długość niemal

Ryc. 8. Wielka Wieża Wschodnia, narożnik północno-wschodni: a – widok ogólny, b – szkic elewacji; c – plan (fot. D. Borowka, rys. M. Pronotariou)

Fig. 8. The Great Eastern Tower, the north-eastern corner: a – general view; b – drawing of elevation; c – plan (photo by D. Borowka, drawn by M. Pronotariou)

dwóch rzędów. W części górnej, na prawo od tego bloku, znajdował się kolejny, masywny, o wysokości 0,78 m i szerokości 0,58 m. Na lewo od nich widniały kolejne rzędy o regularnych wymiarach. Kończyły się one w miejscu, w którym zaczynała się szczelina w podłożu skalnym tj. 5,24 m od północno-wschodniego narożnika wieży.

Ściana północno-wschodniego narożnika składa się z bloków szarej, metamorficznej skały. W miejscach, w których znajdowały się bloki o nieregularnych kształtach, ścianę dopełniono odpowiednio dopasowanymi, mniejszymi blokami z żółtawego kalcytu.

PÓŁNOCNA ŚCIANA

Pierwszy rząd bloków tworzących północną ścianę Wielkiej Wieży Wschodniej był zarazem fundamentem północno-wschodniego narożnika (ryc. 9: a–d). Został wykuty z podłoża skalnego i połączony z blokami wykonanymi z szarego, metamorficznego kamienia. Nie da się określić, czy bloki te stanowią jedną część z podłożem, czy są w całości wykute. Wszystkie nierówności w tym rzędzie wypełniono małymi blokami z żółtawego kalcytu. Znajdujący się poniżej fundament posiadał bloki wystające ponad linię wyznaczoną przez wyższe rzędy.

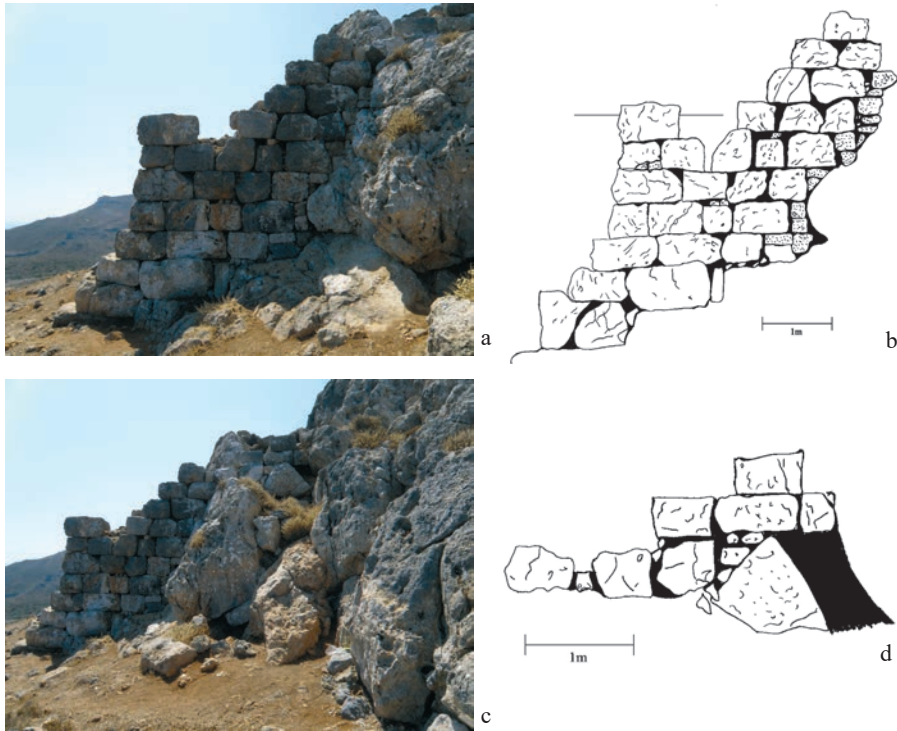
Nad opisanym powyżej fundamentem, we wschodnim narożniku ściany, znajdowało się pięć kolejnych rzędów bloków. W miejscu styku Wielkiej Wieży Wschodniej z kurtyną północną liczba rzędów bloków wzrosła do 10. Rzędy bloków w północnej ścianie miały podobną szerokość, wynoszącą od 0,42 do 0,48 cm, różniły się natomiast długością.

Na odcinku około 4 m podłoże skalne jest nierównomierne uniesione. W tym miejscu wolne przestrzenie, pomiędzy szarymi, metamorficznymi blokami a podłożem skalnym zostały wypełnione przez bloki z żółtawego kalcytu, odpowiednio przerobione, aby zmieścić się w wolnych przestrzeniach. Północna ściana unosi się ponad podłoże skalne i posiada dodatkowe kamienne rzędy w wyższej sekcji (ryc. 9: c–d).

PÓŁNOCNA KURTYNA

Na północ od Wielkiej Wieży Wschodniej ciągnie się północna ściana kurtyny fortyfikacji, obie te konstrukcje łączą się pod kątem rozwartym (ryc. 10). Z kurtyny zachował się *in situ* jedynie pojedynczy blok wykonany z żółtawego, kalcytu. Ma on kształt nieregularnego prostokąta o wymiarach $0,90 \times 0,36 \times 0,20$ m. W podłożu skalnym wykuto również oparcie, które ciągnęło się na wysokość trzech stopni i miało szerokość 0,2–0,3 m. Pierwszy stopień znajdował się 2,12 m od kalcytowego bloku i opadał na 0,05 m, drugi umieszczony był w odległości 2,50 m po czym opadał o kolejne 0,45 m i przechodził w ostatnim stopień ulokowany 3,30 m od bloku.

Pojedynczy kalcytowy blok znajdował się ponad metr od wieży. Od jej narożnika oddzielało go podłoże skalne. Tym niemniej dla obszaru, w którym wieża łączyła się z kurtyną została wykonana dokumentacja rysunkowa (ryc. 10: c).

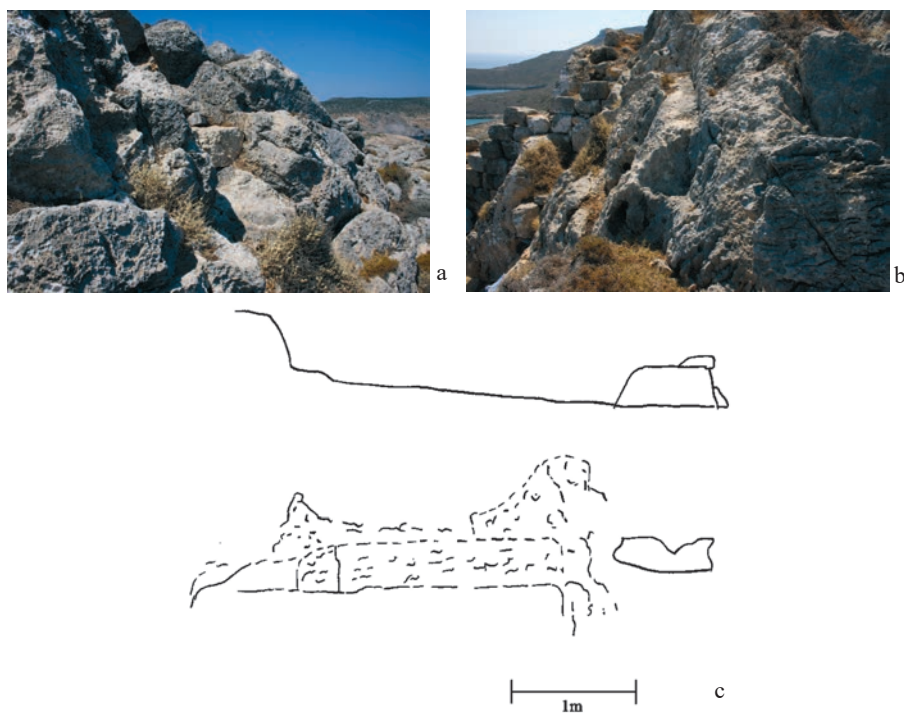

Ryc. 9. Wielka Wieża Wschodnia, ściana północna: a – widok części dolnej; b – szkic elewacji północnej; c – widok całej ściany z sekcją wyższą; d – szkic wyższej sekcji ściany (a, c – fot. D. Borowka, b, d – rys. N. Sekunda)

Fig. 9. Great Eastern Tower, the northern face: a – a view of the lower part; b – drawing of the northern face; c – general view with the upper part included; d – drawing of the upper part of the northern face (a, c – photo by D. Borowka, b, d – drawn by N. Sekunda)

WNIOSKI

Opisane powyżej spostrzeżenia wydają się potwierdzać, że fortyfikacje na półwyspie Kastro zostały wzniesione w 333 roku p.n.e. Nazwa Wielka Wieża Wschodnia może być myląca. Zarejestrowana masywna konstrukcja, postrzegana jako całość, powinna być raczej interpretowana jako ufortyfikowana platforma, nie zaś jako wieża. Ze względu na zbyt małą część zachowanej nadbudówki ostateczne wnioski nie są jednak możliwe. Autorzy artykułu żywią nadzieję, że przyszłe prace na tym stanowisku archeologicznym będą kontynuowane, a zarejestrowanie dalszych fragmentów fortyfikacji przyczyni się do rozszerzania wiedzy na temat starożytnej historii wyspy.

Ryc. 10. Pozostałości muru kurtynowego na północ od Wielkiej Wieży Wschodniej: a – pojedynczy blok kalcytowy stanowiący część kurtyny, nieco wyżej, po prawej stronie w litej skale metamorficznej wykuta półka konstrukcyjna; b – pozostałości muru kurtynowego, widok od południa, widoczne wycięte pod różnym kątem półki konstrukcyjne; c – plan pozostałości muru kurtynowego (fot. K. Niedziółka, rys. N. Sekunda)

Fig. 10. The remains of the curtain wall running north of the Great Eastern Tower: a – a single block of yellow calcite from the curtain wall, slightly above and to the right the ‘footing’, or construction ledge, cut in the grey metamorphic bedrock can be seen; b – the line of the curtain wall, looking south, the sloping footing is cut into the bedrock at different angles; c – drawing of the curtain wall running north of the Great Eastern Tower (photo by K. Niedziółka, drawn by N. Sekunda)

Bibliografia

- Brillowski W., Mourgi G., Sakowicz, D., 2013, *The South Gate in Kastro, Antikythera: analysis of form and function*, Archeologia, t. 64, s. 7–22.
- Frost F.J., Hadjidaki E., 1990, *Excavations at the harbor of Phalasarna in Crete: the 1988 season*, Hesperia. The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, t. 59, nr 3, s. 513–527.
- Sekunda, N.V., 2004–2009, *The date and circumstances of the construction of the fortifications at Phalasarna*, Horos 17–21, s. 595–600.

- Sekunda N., Hadjidaki E., 2018, *Północne fortyfikacje na stanowisku archeologicznym w Falasarnie na Krecie*, *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego*, nr 22(3), s. 209–228.
- Shipley G., 1997, *The other Lakedaimonians. The dependent perioikic poleis of Laconia and Messenia*, [w:] *The polis as an urban centre and as a political community*, red. M.H. Hansen, *Acts of the Copenhagen Polis Centre*, t. 4, Copenhagen, s. 267–268.
- Tsaravopoulos A., 2012, *Inscribed sling bullets from „Kastro” in Antikythera (Greece)*, *Gdańskie Studia Archeologiczne* 2, s. 207–220.
- Winter F.E., 1971, *Greek fortifications*, London.

FORTIFICATIONS ON THE KASTRO PENINSULA, ANTYKITHERA – ‘GREAT EASTERN TOWER’

Keywords: Antikithera, Aigilia, ancient fortifications.

Summary

The Great Eastern Tower is built on the highest ‘acropolis’ section of the site, formed by a ridge. The foundations of the tower are cut into very hard, grey calcareous metamorphic stone, and the majority of the construction blocks of the tower in its present state have been cut locally from this stone too. In various places a second, softer and more easily worked, calcite stone, yellowish in colour and quarried from the slopes below locally, is used to patch gaps in the construction. Presumably this rock was also used to construct the higher courses of the structure. The total frontage of the Great Eastern Tower from the SE corner to the SW corner (not including any steps) was 17.08 m. Despite its rugged appearance, due to weathering of the grey metamorphic rock, the Great Eastern Tower, from its position and from the orientation of its walls, undoubtedly dates to the original fortifications of the site constructed in 333 BC. Among the sherds that were recovered were the following fragments, which were presumably washed out of the fill of the tower: fragment of a small bowl (fig. 2: a), fragment of a fish-plate (fig. 2: b), fragment of open-bowl (fig. 2: c), fragment of the foot of kantharos (fig. 2: d). The tower itself was recorded both by photographs and drawings (figs. 1, 3–10).